

DE LANGSTLEVENDE ECHTGENOOT EN HET VRUCHTGEBRUIK: VAN DE HEMEL NAAR DE HEL?

Wij hebben hiervoor al de situatie van de langstlevende echtgenoot besproken en het belang om met zijn aanwezigheid rekening te houden en te denken aan zijn bescherming.

Hetgeen volgt is slechts een bijkomende illustratie van het nut van deze denkoefening.

Sinds de wet van 14 mei 1981 erft de langstlevende echtgenoot meestal een recht van vruchtgebruik in de nalatenschap van zijn overleden echtgenoot.

Jarenlang werd dan ook voorgehouden dat de langstlevende echtgenoot naar Belgisch recht één van de best beschermde erfgenamen ter wereld was. Dit is ook zo, maar sinds enkele jaren kan het legateren aan of verkrijgen door de langstlevende echtgenoot van vruchtgebruik ook “het begin van het einde” zijn.

Een (meer en meer) klassiek (geworden) situatie als voorbeeld en ter analyse:

De Heer X overlijdt zonder testament en laat twee kinderen na uit een eerste huwelijk alsook zijn tweede echtgenote, Mevrouw Y, 64 jaar oud op datum van overlijden. Mevrouw Y bezit nauwelijks inkomsten of roerende waarden. De Heer Y was eigenaar van de gezinswoning, die 500.000 € waard is en van roerende waarden ten belope van eveneens 500.000 €. Hij had een comfortabel pensioen, dat hem in staat stelde zonder enige moeilijkheden te leven. Het koppel leefde sinds 5 jaar in Wallonië.

Bij het overlijden van Mijnheer krijgt Mevrouw het vruchtgebruik van de gezinswoning en van de roerende waarden. De kinderen, die de naakte eigendom van deze goederen erven, komen – ook een klassiek verschijnsel – absoluut niet overeen met hun stiefmoeder.

A. DE VERKRIJGING VAN HET VRUCHTGEBRUIK IMPLICEERT DE BETALING VAN ERFBELASTING /SUCCESSIERECHTEN ...

Bij het overlijden van zijn echtgenoot moet de langstlevende echtgenoot, in principe binnen de zes maanden na het overlijden (of, in Vlaanderen, binnen de twee maanden na inkohiering van de erfbelasting), de successierechten (erfbelasting) betalen op zijn vruchtgebruik, berekend als enen percentage van het vermogen van de nalatenschap, dat forfaitair bepaald wordt door de wet; zo wordt het vruchtgebruik voor een langstlevende echtgenoot van 64 jaar fiscaal gewaardeerd op 38 % van het vermogen waarop dit vruchtgebruik betrekking heeft.

In bovenstaand voorbeeld, aangezien het vermogen twee maal 500.000 € bedraagt, zal de weduwe belast worden op 38 % van 1.000.000 €, dit wil zeggen op 380.000 €. De door de langstlevende echtgenoot verschuldigde successierechten zullen +/- 50.000 € bedragen (ook al omdat er, in tegenstelling tot Vlaanderen, geen splitsing gebeurt tussen het roerende en onroerende deel dat haar toebedeeld wordt en omdat, in tegenstelling tot Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, de vrijstelling op de gezinswoning niet volledig is). Maar

Mevrouw Y bezit nauwelijks inkomsten. Hoe gaat zij de door haar verschuldigde successierechten, ook al in de wetenschap dat zij slechts het vruchtgebruik verkrijgt op de roerende waarden in de nalatenschap van haar echtgenoot? En een minnelijkeregeling met haar twee stiefkinderen lijkt ook niet voor de hand liggend...

Het is duidelijk dat de overledene, nog los van wat volgt, best al een legaat in volle eigendom van een bepaalde som had moeten voorzien teneinde zijn echtgenote in de mogelijkheid te stellen om de door haar verschuldigde successierechten te betalen. Bij gebreke hiervan is dit vruchtgebruik voor haar reeds een *"poisoned pill"*.

B. HET VRUCHTGEBRUIK OP HET ONROEREND GOED ... NIET ALLEEN MAAR VOORDELEN

Mevrouw Y erft dus het vruchtgebruik van het onroerend goed dat eigendom was van haar echtgenoot. Zij is bijzonder goed beschermd op dit punt, vermits de twee kinderen uit het eerste huwelijk haar nooit zullen kunnen verplichten om het pand te verlaten en/of het huis te verkopen, ook al zijn zij de naakte eigenaars ervan. Het betreft immers de voormalige gezinswoning en Mevrouw Y heeft, desbetreffende, zelfs een vetorecht tegen de vraag tot omzetting van haar vruchtgebruik uitgaande van haar stiefkinderen (art. 745^{quater} § 4 B.W.). Deze laatsten zouden weliswaar hun naakte eigendom kunnen verkopen, maar Mevrouw Y zal, ook in dit geval, haar vruchtgebruik hierop behouden. Dit vruchtgebruik geeft haar trouwens ook het recht het pand te verhuren, zonder de instemming van de naakte eigenaars terwijl voormelde huurgelden haar ook integraal toekomen.

Tot zover het positieve aspect.

Het negatieve aspect is evenwel ook niet onbelangrijk: het komt Mevrouw Y toe de onroerende voorheffing te betalen; zij moet ook het kadastraal inkomen aangeven in haar belastingaangifte (indien zij er niet meer woont) en zij zal ook alle kosten moeten betalen betreffende dit onroerende, behalve de werken die betrekking hebben op de muren en het dak. Zo komt het de vruchtgebruiker toe om het buitenverfwerk te betalen, de kranen te vervangen, de verwarmingsketel te herstellen, enz. Enkel de werken betrekking hebben op de muren, het dak en, volgens sommige gerechtelijke beslissingen, de werken die dermate belangrijk zijn dat ze de waarde van het vruchtgebruik overschrijden, dat de kosten hiervan ten laste kunnen worden gelegd van de naakte eigenaar.

Maar betekent dit dat de naakte eigenaar gehouden is deze zeer omvangrijke en op hem rustende werkzaamheden uit te voeren? Het antwoord daarop is in principe negatief. De wet bepaalt immers voor welke werken de vruchtgebruiker moet instaan en de werken die aan de naakte eigenaar toekomen. De wet stelt echter niet dat de naakte eigenaar de werken te zijner laste moet uitvoeren. De wet bepaalt enkel dat de vruchtgebruiker ze niet moet uitvoeren. Dit wil dus zeggen, maar er bestaat daarover een zekere evolutie in de rechtspraak, dat de vruchtgebruiker de naakte eigenaar niet kan verplichten om de werken die op hem rusten ook daadwerkelijk uit te voeren.

Als het dak dus instort, zou de vruchtgebruiker niet moeten instaan voor de herstellingskosten, maar kan hij de naakte eigenaar niet verplichten om die kosten zelf ten laste te nemen. Dit leidt er meestal toe dat de vruchtgebruiker zelf de werken uitvoert om in het pand te blijven wonen (of dit verder te kunnen verhuren), maar de terugbetaling van deze werken niet kan eisen van de naakte eigenaar. De meerderheid van de gerechtelijke beslissingen stelt immers dat het pas op het moment van het overlijden van de vruchtgebruiker is dat zijn nalatenschap van de naakte eigenaar de terugbetaling van deze werken zou kunnen eisen.

De langstlevende echtgenoot zit dus in een onroerend goed, waarin hij verplicht is alle werken en alle kosten te betalen, zelfs die in principe ten laste zijn van de naakte eigenaar, indien

deze laatste die werken niet wil uitvoeren en deze kosten niet wil betalen.

Weliswaar is het zo dat bepaalde rechtbanken, waaronder die van Nijvel en Brussel, evolueren in de richting van een grotere bescherming van de vruchtgebruiker, door hem toe te laten de terugbetaling te eisen van de kosten die ten laste zijn van de naakte eigenaar en die noodzakelijke zijn om de vruchtgebruiker toe te laten van het onroerend goed daadwerkelijk te genieten.

Maar zelfs los van de tenlasteneming van die werken door de naakte eigenaar zal de vruchtgebruiker soms belangrijke liquiditeiten nodig hebben, indien hij in het pand wil blijven wonen, zelfs wanneer hij enkel voor de betaling van de kosten die rusten op zijn vruchtgebruik moet instaan.

Meer nog, de naakte eigenaars kunnen ook vragen dat een borg wordt gesteld door de vruchtgebruiker teneinde hen te waarborgen tegen een eventueel wanbeheer door deze laatste. Een dergelijke verplichting tot borgstelling is nog een bijkomende last die op het vermogen van de vruchtgebruiker zou rusten.

C. SLECHTE TIJDEN VOOR HET VRUCHTGEBRUIK OP ROERENDE WAARDEN

In tegenstelling tot wat velen denken, ook rekening houdend met de evolutie van de financiële beleggingen, heeft de vruchtgebruiker geen recht op de meerwaarden van de effecten maar enkel op de inkomsten of de dividenden ervan.

Voor de effecten (aandelen en obligaties) gaat het om de coupon die jaarlijks uitbetaald wordt. Voor kapitalen op bankrekeningen geplaatst gaat het, aldus, enkel om de ontvangen interest. Indien de overledene zijn 500.000 € dus had belegd in groeiaandelen, zal de langstlevende echtgenoot slechts weinig bescherming genieten: die aandelen brengen immers slechts weinig op. Hetzelfde geldt voor talloze andere aandelen, die slechts interessant zijn omwille van hun mogelijke meerwaarde en niet door de coupon die eraan verbonden is. Ook obligaties brengen, heden ten dage, slechts weinig op. Om nog maar te zwijgen van de beleggingen op spaarrekeningen of andere rekeningen.

Daartegenover staat dat de langstlevende echtgenoot wel een erfbelasting verschuldigd is op zijn vruchtgebruik en dat bij de berekening van de fiscale waarde hiervan (zie hiervoor) wordt uitgegaan van een (thans zeer hypothetisch) rendement van 4%.

Het kan nog erger, als de overledene beslist heeft om zijn vermogen te beleggen in kapitalisatiebeveks, o.m. omdat, in bepaalde gevallen, voormelde effecten een vrijstelling genieten van roerende voorheffing. Die beveks brengen echter geen inkomen op omdat er niets wordt uitgekeerd. Het vruchtgebruik is dus gelijk aan nul! Dit betekent dus dat, indien de langstlevende echtgenoot kapitalisatiebeveks in vruchtgebruik erft, hij erfbelasting zal betalen op een forfaitair rendement van 4 % terwijl hij, daadwerkelijk, geen enkel inkomen zal ontvangen.

Samengevat, in ons voorbeeld, indien de overledene zijn 500.000 € had belegd in kapitalisatiebeveks, betekent dit de langstlevende echtgenoot het vruchtgebruik zal erven van de woning, waarvan zij alle kosten zal moeten betalen en het vruchtgebruik van de roerende waarden, die haar echter geen enkel inkomen zullen opleveren !

D. WIE BEHEERT DE EFFECTEN IN VRUCHTGEBRUIK / NAAKTE EIGENDOM?

Hoewel in andere landen meer en meer aanvaard wordt dat het de vruchtgebruiker is die de goederen die onderworpen zijn aan een opsplitsing in vruchtgebruik / naakte eigendom mag beheren, is een dergelijke oplossing nog niet aanvaard in België, zeker niet in het kader van de bankpraktijk.

Wanneer goederen zijn opgesplitst in vruchtgebruik / naakte eigendom is de instemming van alle partijen vereist om de portefeuille of de waarden te wijzigen.

De vruchtgebruiker zal dus niet kunnen vragen dat men de kapitalisatiebeveks verandert in distributiebeveks. De naakte eigenaar zal dus evenmin kunnen vragen dat de obligaties aan 4 % worden ingeruild tegen Amerikaanse aandelen. Zolang er geen overeenstemming bestaat tussen de partijen, blijft alles ongewijzigd. En als een obligatie wordt terugbetaald, blijven de ontvangen liquiditeiten op een spaarrekening staan.

Dit zijn weinig opbeurende vooruitzichten voor onze langstlevende echtgenoot ...

E. WELKE OPLOSSING HEEFT DE ECHTGENOOT OM HIER UIT TE GERAKEN?

Indien de overledene niets voorzien heeft om de regels van de wettelijke devolutie te wijzigen, kunnen er pas na diens overlijden oplossingen gezocht worden. Als de erfgenamen niet tot een akkoord komen over een globale oplossing voor het beheer van de goederen of de tenlasteneming van de kosten of een omzetting van het vruchtgebruik, kan een en ander alleen nog via de gerechtelijke weg worden geregeld. En de enige (echte) mogelijkheid bestaat in de vordering tot omzetting van het vruchtgebruik in een volle eigendom of onder andere vormen (lijfrente, enz.).

De wet voorziet echter dat, bij gebreke aan overeenstemming, het aan de rechter toekomt om over de opportuniteit van een dergelijke vordering tot omzetting te beslissen en om de berekening van de omzetting van het vruchtgebruik te berekenen (ook al voorziet de wet van juni 2014, thans, in een meer objectieve vorm van berekening van het om te zetten vruchtgebruik bij gebreke aan akkoord tussen de partijen en dit op grond van jaarlijks gepubliceerde tabellen – hierbij dient echter ook rekening te worden gehouden met het feit dat voormelde omzetting niet altijd voordelig is voor de vruchtgebruiker, bij voorbeeld omdat, hierbij en in samenloop met stiefkinderen, geen rekening zal worden gehouden met haar werkelijke leeftijd maar met een fictieve leeftijd gelijk aan 20 jaar ouder dan het oudste stiefkind – art. 745*quinquies* § 3 B.W.).

Een dergelijke procedure tot omzetting kan trouwens gemakkelijk meerdere jaren duren. Dit is, opnieuw, een weinig opbeurend vooruitzicht voor de langstlevende echtgenoot en er staan hem of haar geen andere oplossingen open na overlijden, behalve het - onder druk - sluiten van een meestal gebrekkig of weinig voordelig akkoord met de naakte eigenaars.

De beste oplossing zou er dus in bestaan hebben dat de vooroverleden echtgenoot reeds tijdens zijn leven in de bescherming van zijn echtgeno(o)t(e) voorzien zou hebben, ofwel bij testament, ofwel bij schenking. Zo had hij bijvoorbeeld kunnen voorzien in een legaat aan zijn echtgenoot van de volle eigendom van een deel van zijn vermogen, eerder dan haar het vruchtgebruik op de gehele nalatenschap na te laten. De vooroverleden echtgenoot zou, op deze wijze, al de omzetting van het door de langstlevende echtgenoot te verkrijgen vruchtgebruik hebben verricht en geregeld. Hij zou ook, in de plaats van een vruchtgebruik op roerende waarden, een vaste lijfrente kunnen legateren aan zijn echtgenoot. Daardoor zou zijn vermeden dat de langstlevende echtgenoot gebonden is aan effecten die hem/haar misschien niets opbrengen. Hierdoor zou eveneens een gezamenlijk beheer door de naakte eigenaar(s) en de vruchtgebruiker vermeden worden.

Wat het vruchtgebruik op de onroerende goederen betreft, had de overledene reeds enkele verplichtingen kunnen voorzien in zijn testament betreffende het vruchtgebruik of de naakte eigendom. Hij zou bijvoorbeeld kunnen bepalen dat de naakte eigenaar zal gehouden zijn bepaalde kosten te betalen. Hij zou ook kunnen verduidelijken wie van de naakte eigenaar(s) of de vruchtgebruiker de kosten van verzekering van het gebouw ten laste zal moeten nemen.

Door aldus te voorzien in een voorbereiding van zijn nalatenschap ter bescherming van de langstlevende echtgenoot had men, misschien, kunnen vermijden dat diens rechten in de opengevallen nalatenschap voor hem/haar de “hel op aarde” zouden betekenen.